

як етап українського державотворення

Важливим осередком українського самостійницького руху на початковому етапі німецько-радянської війни стала територія північно-західної частини Житомирської області з центром у м. Олевську. 21 серпня 1941 р. тут утвердилось українське національне військове формування Поліська Січ (Українська Повстанська Армія «Поліська Січ») на чолі з послідовником еміграційного уряду УНР отаманом Тарасом Бульбою-Боровцем, яке було сформоване та певний час дислокувалося на Рівненщині. Вступ підрозділів Поліської Січі до міста відбувся у ході Олевської наступальної операції проти радянських партизанських формувань та залишків регулярних частин Червоної армії.

Створення Олевської республіки

Після утвердження в Олевську 21 серпня 1941 р. підрозділів Поліської Січі місто було проголошено центром своєрідної Олевської (Поліської) республіки. Назву «Олевська республіка» для означення регіону діяльності Поліської Січі широко використовував Тарас Бульба-Боровець у спогадах «Армія без держави». Така назва набула поширення і в низці сучасних публікацій, присвячених дослідженню бульбівського руху. У цьому разі поняття «республіка» вживають не у своєму прямому значенні — як форму політичного устрою, де всі вищі органи державної влади на певний період обирають громадяни, а в значенні особливого державного утворення, яке виникло на території, підпорядкованій Поліській Січі, під контролем якої створювалися та діяли місцеві адміністративні органи.

До території Олевської республіки входила територія Олевського району (відповідно до німецького перепису населення від 1 жовтня 1941 р., площа району становила 2218 км², а населення району нараховувало 40 614 чоловік), її вплив поширився на частини суміжних північно-західних районів Житомирської області, північно-східних районів Рівненської області та, частково, на південь Поліської (нині — у складі Гомельської) області Білорусі.

Олевська республіка, по суті, виконувала функції тилового забезпечення Поліської Січі. Вона стала першим досвідом державотворчої діяльності для українських політичних і військових

формацій у роки Другої світової війни. У перспективі Олевська республіка мала перетворитися на плацдарм для збройного виступу, очолюваного Поліською Січчю, для звільнення території України від окупантів. Через створення Олевської республіки простежується й спадкоємність державотворчої боротьби, започаткованої в період Української революції 1917—1921 рр.

Формування адміністративних органів

В Олевській республіці фактично не поширився вплив німецької військової адміністрації. Це дозволило кершництву Поліської Січі, передусім Т. Бульбі-Боровцю, сформувати місцеве управління, поліцію, розпочати відновлення господарсько-економічного та культурно-духовного життя.

За підтримки Поліської Січі, на місцях організовували районні та сільські адміністративні органи. В Олевську було створено районне управління, яке в деяких публікаціях називають «урядом». Його головою Т. Бульба-Боровець призначив Б. Симоновича. Районне управління мало свої функційні відділи: відділ безпеки і правопорядку, господарський відділ, відділ здоров'я, відділ народної освіти, відділ торгівлі та промисловості, відділ військових справ, відділ фінансів і кооперації, земельний відділ тощо. Фактично по всіх селах району було утворено сільські управління, на чолі яких стояли старости, за національністю українці. Старост сільських управлінь, як правило, обирали на загальних зборах села.

Особливістю Олевської республіки було те, що створена тут районна й сільська українська поліція, якою керував Т. Бульба-Боровець, неофіційно належала до складу бульбівських збройних підрозділів і мала назву «українська поліція Поліської Січі». Адже це дозволяло обійти обмеження щодо максимально можливої кількості січовиків в 1 тис. осіб.

Присяга

15 вересня 1941 р. вояки Поліської Січі, українська поліція та старости сільських управлінь склали присягу. Відбулося це в урочистих умовах на міському стадіоні. Тут було багато міського населення. Обов'язковим атрибутом дійства був жовто-блакитний прапор.

До прийняття присяги священик М. Симонович відслужив молебен. У своїй проповіді він закликав український народ вести боротьбу за самостійну Україну та жити в мирі, допомагаючи одне одному й визвольній армії Поліської Січі. Після молебню, перехрестившись, усі хором на колінах повторювали текст присяги, який зачитував Т. Бульба-Боровець.

На церемонії присяги з промовами виступили Т. Бульба-Боровець і Б. Симонович. Отаман відзначив, що «при радах наші найкращі люди загинули ні за що, а тепер ми будемо знати, за що воюють наші воїни і за що вони будуть гинути». Б. Симонович зауважив, що радянської влади в Україні більше не буде, як не буде й німців. Він сказав: «Ми з вами повинні вести боротьбу за самостійну українську державу та допомогти нашій визвольній Українській народній революційній армії "УНРА" йдеться про Поліську Січ, частина якої сьогодні складає присягу».

«Закон українського партизана» як ідейна основа діяльності Поліської Січі в період Олевської республіки

Ідейною основою збройної боротьби відділів січовиків став «Закон українського партизана», розроблений Головною Командою УПА «Поліська Січ» у другій половині 1941 р. У ньому наголошується: «Український партизан не є "бандитом", як його називають вороги, а вірним сином і щирим патріотом України. Він добровільно жертвує своє життя для загального добра свого рідного краю і народу». У Законі партизанка проголошується зародком української національної армії та підпорядковується Головній Команді українських збройних сил.

Документ визначає основні обов'язки кожного партизана: 1) боротьба всіма засобами з кожним ворогом України; 2) безоглядне винищення будь-якої

явної чи таємної ворожої сили в Україні; 3) побороювання будь-якої чужої диверсії та своєї анархії. Кожного українського партизана зобов'язує безоглядна військова дисципліна та абсолютне й беззастережне підпорядкування командуванню, без наказу якого забороняється будь-який збройний виступ, за винятком самооборони. Усякі анархічні банди так званих партизанів, зазначається в Законі, не підпорядковані Головній Команді, буде винищено українською збройною силою.

У Законі визначено два основні способи забезпечення партизанських відділів: роззброюванням ворогів, розбиванням ворожих арсеналів, магазинів, складів тощо та завдяки добровільній

Тарас Бульба-Боровець (2 вересня 1941 р.)

допомозі цивільного населення. Водночас примусова реквізиція будь-яких речей у місцевого цивільного населення, незалежно від його національності, забороняється. За порушення Закону встановлювали два види покарання: догана та смертна кара.

«За що бореться Українська Повстанська Армія»

Соціально-політичною платформою діяльності Поліської Січі в період Олевської республіки стала програма під назвою «За що бореться Українська Повстанська Армія». Дослідники підкреслюють демократичність цього документа, зокрема те, що тут багато положень демократичного характеру, частина з яких випередила свій час, передусім у соціальній сфері. Аналіз програми «За що бореться Українська Повстанська Армія» дає підставу стверджувати, що формування Поліської Січі, відповідно до спадкоємності Державного Центру УНР соціалістичним Центральній Раді та Директорії УНР, стояли на лівополітичних позиціях. Окрім того, у ній проголошується: «УПА [УПА "Поліська Січ"] не підлягає жодній політичній партії. Свою діяльність УПА підпорядковує тільки законному Урядові української держави».

Грунтуючись на демократичних засадах, програма передбачала створення загальноукраїнського уряду, який в умовах війни мав складатися з представників усіх політичних угруповань та спиратися на українську військову силу. У програмі Поліську Січ було визначено як позапартійну національну військову структуру, яка в боротьбі за відновлення суверенної держави стоїть на позиціях безкомпромісної боротьби з будь-якими ворогами українського народу.

У соціальному плані проголошували боротьбу за рівноправність усіх громадян України, свободу думки, слова, віри, чину кожного громадянина незалежно від його національної, релігійної, майнової та статевої належності.

У майбутній українській державі планували співіснування різних форм власності (державної, комунальної, кооперативної та приватної), водночас передбачали націоналізацію більшості ресурсів країни державою та їх перехід у державну власність, яка мала стати основною. Винятково у державній власності мали перебувати військова й важка промисловість. У той самий час було проголошено свободу приватної ініціативи «шляхом організації регульованого державою народного капіталізму». Для робітників було передбачено впровадження нормованого 8-годинного робочого дня, гарантованого відпочинку

та створення профспілок для захисту їхніх прав як перед приватним, так і кооперативним та державним капіталом. У самому ж промисловому секторі рекомендували перехід фабрик і заводів у власність трудового народу на основі спеціальних товариств, де кожен робітник виступав би акціонером. Реформа аграрного сектору передбачала можливість співіснування державної, кооперативної та приватної власності на землю, яка переходила у власність народу безкоштовно. Колективізоване в часи радянської влади село мало заступити нове приватне хутірне господарство.

Земельна реформа

Серед першочергових завдань, які поставив Т. Бульба-Боровець перед Олевським районним управлінням, були: розподіл колгоспної землі, майна та худоби на індивідуальні господарства, укомплектування адміністративного, господарського та службового апаратів району, ремонт мостів. Частина цих питань було піднято 31 серпня — 1 вересня 1941 р. на зібранні старост і активу Олевщини, проведеному за участі Т. Бульби-Боровця. На нараді було ухвалено рішення, що до проведення земельної реформи усі колгоспні землі переходять у тимчасове користування селян.

Аргументом на користь такої ініціативи було те, що «посівні площі озимих культур в індивідуальному порядку в усіх селах району дають великий урожай, і вільне селянство заохочується працювати на власності». На зібранні було ухвалено створення по селах району господарських комісій у складі п'яти осіб під керівництвом голів сільських управлінь для розподілу землі в тимчасове індивідуальне користування. Земельні ділянки між селянами розділяли за тими межами, які існували до колективізації.

Серед важливих питань наради 31 серпня — 1 вересня 1941 р. — проведення ефективної посівної кампанії озимих зернових культур. Для засіву землі було ухвалено рішення про розподіл між селянськими господарствами робочої худоби та сільськогосподарського реманенту. Голови сільських управлінь зобов'язувалися надавати всю необхідну допомогу у проведенні посівної кампанії громадянам, які поверталися із заслання. Крім того, їм передбачалася допомога хлібом. Обговорювали також питання про забезпечення посівного фонду ярих зернових культур.

Відповідно до рішень наради, на місцях, з метою налагодження індивідуального сільського господарства, колгоспну землю, інвентар, тяглову силу, худобу було розподілено між селянами. Проте в окремих випадках колгоспи продовжували функціонувати.

Промисловість

Окрім реформ у сфері сільського господарства, за підтримки Поліської Січі, адміністрація Олевської республіки почала відновлення промислового потенціалу регіону. На більшості промислових підприємств, які функціонували до початку війни, було відновлено виробництво. Відповідно до статистичних даних 1940 р., у районі існувало 4 підприємства республіканського підпорядкування (Олевський ліспромхоз, Олевський порцеляновий завод, Журбовицький лісозавод, Олевська меблева фабрика).

Відновлювалося виробництво порцелянового заводу, меблевої фабрики, підприємства гончарного посуду, на 1 листопада 1941 р. було заплановано пуск електростанції. Промислове виробництво відновлювалося й на периферії. Як зазначає Т. Бульба-Боровець, «усе це виробництво організовує сам робітник на тимчасовому положенні про трудову власність, у якому проектується оформити того робітника в майбутньому як дійсного власника-акціонера заводу чи фабрики». Отаман також зауважував, що багато з положень політичної платформи діяльності УПА «Поліська Січ» «За що бореться Українська Повстанська Армія» впроваджувалися в життя у районах, підконтрольних Поліській Січі.

У районі було налагоджено роботу кооперативних торгово-промислових підприємств. Поряд з кооперативною було дозволено приватну власність. Для відкриття приватного підприємства потрібно було зареєструватися й отримати дозвіл у фінансовому відділі районного управління.

Торгівля і податки

На підставі постанови Олевського районного управління від 16 вересня 1941 р., в Олевську щовівторка проводили ярмарки. Щоденно, за винятком неділі, релігійних та національних українських свят, були базарно-торгові дні. На продовольчі товари було встановлено стабільні довоєнні ціни. За продаж і купівлю товарів за завищеними цінами карали згідно із законом. Спекуляцію переслідували, продукти, вилучені у спекулянтів, рекувізували, а зривання фінансової дисципліни розцінювали як протидержавний акт. До моменту запровадження української грошової одиниці у грошовому обігу серед населення перебували радянський карбованець і німецька марка за курсом 10 : 1.

Для забезпечення потреб військових формувань Поліської Січі у продуктах харчування, для місцевого населення було встановлено чітко визначені податкові збори натурою. Так, наприклад, із вимолочених колгоспними

Своя державність. Збройна сила. Віра Христова.

Дух Святослава Завойовника

„Гайдаки Січі“ не тільки очисили нашу батьківщину від ворогів, але й дали їй нову форму. Вони дали їй нову душу. Вони дали їй нову волю. Вони дали їй нову славу. Вони дали їй нову честь. Вони дали їй нову гордість. Вони дали їй нову любов. Вони дали їй нову віру. Вони дали їй нову надію. Вони дали їй нову радість. Вони дали їй нову миротворчість. Вони дали їй нову справедливість. Вони дали їй нову свободу. Вони дали їй нову незалежність. Вони дали їй нову державність. Вони дали їй нову славу. Вони дали їй нову честь. Вони дали їй нову гордість. Вони дали їй нову любов. Вони дали їй нову віру. Вони дали їй нову надію. Вони дали їй нову радість. Вони дали їй нову миротворчість. Вони дали їй нову справедливість. Вони дали їй нову свободу. Вони дали їй нову незалежність. Вони дали їй нову державність.

Вони дали їй нову славу. Вони дали їй нову честь. Вони дали їй нову гордість. Вони дали їй нову любов. Вони дали їй нову віру. Вони дали їй нову надію. Вони дали їй нову радість. Вони дали їй нову миротворчість. Вони дали їй нову справедливість. Вони дали їй нову свободу. Вони дали їй нову незалежність. Вони дали їй нову державність.

Вони дали їй нову славу. Вони дали їй нову честь. Вони дали їй нову гордість. Вони дали їй нову любов. Вони дали їй нову віру. Вони дали їй нову надію. Вони дали їй нову радість. Вони дали їй нову миротворчість. Вони дали їй нову справедливість. Вони дали їй нову свободу. Вони дали їй нову незалежність. Вони дали їй нову державність.

Перша сторінка друкованого органу Поліської Січі, газети «Гайдамака», від 12 жовтня 1941 р.

ГОЛОВНА КОМАНДА
„Поліської Січі“
Місце постою _____

Олевськ, 16 листопада 1941 р.

ПОСВІДКА Ч. 119

Свідчить, що гр. СМОРОДСЬКИЙ Петро Володимирович
служив добровільцем в Українському Повстанчому Відділі „Поліська Січ“ від дня 26.IX.41 р. до дня 16.XI.41 р. в характері начальника Ет.бу в ранзі полковника.

Довірену службу виконував _____

Зброю здав до магазину, а здобуте на партизанах умуштровування _____
власність його власністю.
Відповідається з огляду на розв'язання Відділу.

Начальник Штабу — полковник _____
Командир Відділу — Отаман _____

Фотокопія посвідки виданої под. П. Смородському з приводу розв'язання „Поліської Січі“ в листопаді 1941 р.

Посвідка ГК Поліської Січі
від 16 листопада 1941 р.

господарствами зернових сезону 1941 р. вимагали забезпечити посівний фонд: 10% зати для держави, а решту розподілити між населенням. Для картоплі також вимагали виконати посівний фонд: 20% зати для держави, а решту розподілити між населенням. На всіх млинах району встановлювали обов'язковий збір із розрахунком 7 кг борошна зі 100 кг (7%). На місцях збір продуктів харчування у фонд Поліської Січі забезпечували старости сільських управлінь.

Зібрані продукти харчування йшли на потреби не лише військових формувань Поліської Січі. Частину продуктів, зокрема борошно, надавали вчителям району. Частково місцева влада забезпечувала харчуванням і осіб, які, повернувшись із заслання, не мали власного господарства.

Освіта

В Олевській республіці у складі районного управління було створено освітній відділ, адже, відповідно до даних німецького перепису населення від 1 жовтня 1941 р., у регіоні нараховувалося 7445 учнів початкових і середніх шкіл. Важливою проблемою освітнього життя була відсутність учительських кадрів, тому освітній відділ за участі старшин Поліської Січі постановив провести короткий семінар для осіб, які

закінчили 10-річну школу, для поповнення ними вчителів Олевського району. Також для підняття національного духу місцевого населення було висловлено бажання залучити в район педагогів із Західної України.

Раз на місяць керівництво району проводило зібрання (конференції) вчителів. Одна з перших конференцій відбулася одразу після утвердження в районі Поліської Січі. Основні питання, підняті на конференції, були запропоновані Б. Симоновичем. Голова райуправління, доповівши про ситуацію з відновленням шкіл району, поставив питання про методи викладання, про необхідність вивчення у школі Закону Божого, про можливості використання в освітньому процесі радянських підручників тощо. Пізніше Т. Бульба-Боровець згадував, що в цей час населення ремонтувало школи, отримувало шкільне обладнання, адміністрація знаходила шкільних спеціалістів та інструктувала їх щодо навчання в антибільшовицькому дусі.

Влада республіки турбувалася й про хліб насущний для вчителів. 31 серпня — 1 вересня 1941 р. на нараді активу та голів сільських управлінь Олевського району для забезпечення працівників шкіл продуктами харчування було запропоновано щотижня видавати учителям по 8 кг борошна.

Газета «Гайдамака»

Друкованим органом Поліської Січі була газета «Гайдамака». Вона вирізнялася з-поміж розмаїття газет пронімецького інформаційно-пропагандистського типу, що виходили на окупованій території України. Але офіційний статус Січі, наданий німецькою владою, не сприяв уникненню пронімецьких нот. Через це важливою умовою існування газети була німецька цензура. Висвітлюючи діяльність Поліської Січі, вона в багатьох випадках прямо стосувалася питань німецької політики. Та сказати, що «Гайдамака» — одна з німецьких районних газет, буде неправильно: ситуація впливала на діяльність редакції газети.

«Дописувачем» газети був і Т. Бульба-Боровець, який подавав матеріали у формі фейлетонів під назвою «Лист діда Гаврила до Сталіна», написані поліським діалектом під псевдонімом «дід Гаврило Обруч». Цю рубрику, яка згодом отримала назву «Лісова пошта», Т. Бульба-Боровець продовжив і в інших часописах.

З розпуском Поліської Січі газета припинила своє існування, про що зазначили в оголошенні редакції: «З уваги на розв'язання "Поліської Січі" — наша газета "Гайдамака" з ч. 11 перестає виходити. Районова Управа в Олевську буде видавати свою

Пам'ятний знак із нагоди 70-річчя проголошення
Олевської республіки (м. Олевськ)

районову газету під іншою назвою — при отримці на це дозволу». Такою газетою стала газета «Олевські вісті», яка мала відкриту протімецьку позицію.

Релігійне життя

Керівництво Поліської Січі значну увагу надавало релігійній політиці. У політичній платформі «За що бореться Українська Повстанська Армія» було проголошено: «УПА [УПА "Поліська Січ"] бореться за відновлення вільної діяльності всіх віровизнань та церкви як одного з дуже важливих чинників національно-державного будівництва». Серед місцевих вірян найбільший відсоток становили православні (96,2%), тому не випадково православ'я було підтримане новою владою. Поліська Січ мала свого офіційного духовника — М. Симоновича, священника Свято-Миколаївської церкви. Окрім церковних богослужінь, проводили військово-польові, зокрема під час військової присяги вояків Поліської Січі.

«Під охороною своєї рідної збройної сили усе Полісся, мов щойно на світ народилось. Відроджується громадське життя, адміністративна самоуправа, господарство, культура, освіта, преса, видавництва, охорона здоров'я — одним словом, усе, що хоч на деякий час вирвалось з-під гніту серпа та молота й білого орла», — так відгукується про ті події Т. Бульба-Боровець.

Ліквідація Олевської республіки

Офіційний розпуск Поліської Січі 15 листопада 1941 р. призвів і до ліквідації Олевської республіки. У зв'язку з наступом німецької цивільної адміністрації, у середині листопада 1941 р. було ухвалено рішення про розпуск формування. Уже згодом у регіоні повністю утвердилися нацистські структури цивільної адміністрації, які розпочали реалізацію окупаційної політики, що особливо жорстоко виявилася з початку 1942 р.

Серед останніх рішень зі штабу формації було видання демобілізованим воякам Поліської Січі довідок про службу, послужних особистих анкет, документів про підвищення у військових чинах. З пропозиції начальника штабу, полковника П. Смородського, спеціальна нарада Головної Команди Поліської Січі 15 листопада 1941 р. ухвалила постанову про присвоєння отаманові Т. Бульбі-Боровцю старшинського звання та рангу генерал-отамана (генерал-хорунжого) повстанських військ України. В постанові зазначалося: «В знак признання заслуг п. Отамана Тараса Бульби-Боровця, як довголітнього

громадського та революційного діяча, та за бойові пляни та його особисте керівництво великими партизанськими бойовими операціями проти численної московсько-комуністичної партизанки на всьому Поліссі від 22.6. до 15.11.1941 року, на підставі законів революційного часу, признати п. Отаманові Бульбі-Боровцеві право на старшинське звання та ранг генерал-отамана (генерал-хорунжий) повстанських військ України».

Сам отаман після розпуску Поліської Січі у зверненні до її вже демобілізованих вояків сказав: «Прийде час, Січ буде знову відновлена, і ви знову будете потрібні».

«Поліської Січі не стало. Вона пішла в ліс. Над Олевськом та над цілим Поліссям знову запанувала непевна атмосфера невідомого завтра, мов тяжка темна хмара. Це була атмосфера Так званої "Нової Європи" Гітлера», — так невтішно оцінює ситуацію, яка настала після розпаду Поліської Січі, автор «Армії без держави».

Використані джерела

1. Архів Управління Служби безпеки України в Житомирській області (далі — АУ СБУ ЖО), ф. 5, спр. 342, 253 арк.
2. АУ СБУ ЖО, ф. 5, спр. 342 (контрольно-спостережна справа), 71 арк.
3. АУ СБУ ЖО, ф. 5, спр. 10666, 200 арк.
4. АУ СБУ ЖО, ф. 5, спр. 10666 (контрольно-спостережна справа), 32 арк.
5. Бульба-Боровець Т. Армія без держави. Слава і трагедія українського повстанського руху: спогади. Волин: Вінніпег, 1981.
6. Гайдамака. — Олевськ, 1941. — 21 вересня, 12, 19, 26 жовтня, 9, 22 листопада.
7. Державний архів Житомирської області (далі — Держархів Житомирської обл.), ф. П-1376, оп. 1, спр. 13, 124 арк.
8. Держархів Житомирської обл., ф. Р-1151, оп. 1, спр. 2, 179 арк.
9. Держархів Житомирської обл., ф. Р-1151, оп. 1, спр. 145, 120 арк.
10. Держархів Житомирської обл., ф. Р-2636, оп. 1, спр. 6, 97 арк.
11. Держархів Житомирської обл., ф. Р-2636, оп. 1, спр. 16, 252 арк.
12. Державний архів Рівненської області, ф. Р-30, оп. 2, спр. 112, 23 арк.
13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 3837, оп. 1, спр. 9, 110 арк.
14. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України), ф. 1, оп. 22, спр. 82, 120 арк.
15. ЦДАГО України, ф. 69, оп. 1, спр. 1, 143 арк.

Сергій СТЕЛЬНИКОВИЧ,

доктор історичних наук, професор Житомирського державного університету імені Івана Франка